Examen HAVO

2018

tijdvak 1
woensdag 16 mei
13.30 - 16.00 uur

tekenen, handvaardigheid, textiele vormgeving

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 36 vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 77 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

figuur 1

figuur 2

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Dit examen gaat over spectaculaire kunst, kunst die de aandacht trekt en kunst die wil verleiden. Kunstenaars, architecten en vormgevers werken daarbij soms op de grens van kunst en kitsch.

Een superpassage

Vragen bij afbeelding 1 tot en met 7

Halverwege de negentiende eeuw verschenen in Parijs winkelpassages waar gegoede burgers kleding en luxe etenswaren konden kopen en waar ze bijvoorbeeld een grand café konden bezoeken. Dit winkelconcept werd al snel in heel West-Europa nagevolgd.

In Nederland werd de eerste winkelpassage, de Passage, in 1879 gebouwd in Rotterdam, door architect J.C. van Wijk. Op figuur 1 op de pagina hiernaast zie je de Passage. Op figuur 2 zie je enkele winkels uit deze passage met daarboven enkele appartementen.

De winkelpassage was een groot succes.

3p **1** Geef drie redenen waarom dit winkelconcept zo aansloeg.

In de negentiende eeuw werd niet langer alleen door architecten gebouwd, maar ook steeds vaker door ingenieurs. Zij hadden een ander uitgangspunt (dan architecten) en hun nieuwe bouwwijze verschilde dan ook van die van de architecten. De Passage is een combinatie van de traditionele en de nieuwe manier van bouwen door deze verschillende specialisten.

Bekijk figuur 1 en figuur 2 op de pagina hiernaast.
De gevels zijn door een architect ontworpen en het dak door een ingenieur.

4p **2** Geef aan waaruit je kunt afleiden dat:
- de gevels door een architect zijn ontworpen, en
- het dak door een ingenieur.

Betrek de uitgangspunten van architect en ingenieur in je antwoord.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

De Passage is in 1940 bij het bombardement op Rotterdam vernietigd. Pas in 2014 kwam in het centrum van de stad een gebouw met een vergelijkbare functie: de Markthal. Je ziet het gebouw op afbeelding 1. Deze 'superpassage' werd gebouwd door het Rotterdamse architectenbureau MVRDV onder leiding van Winy Maas.

De gemeente Rotterdam gaf opdracht voor een overdekte markthal en wilde ook meer woningen en parkeerruimte in de binnenstad – een locatie waar de grondprijs hoog is.

figuur 3

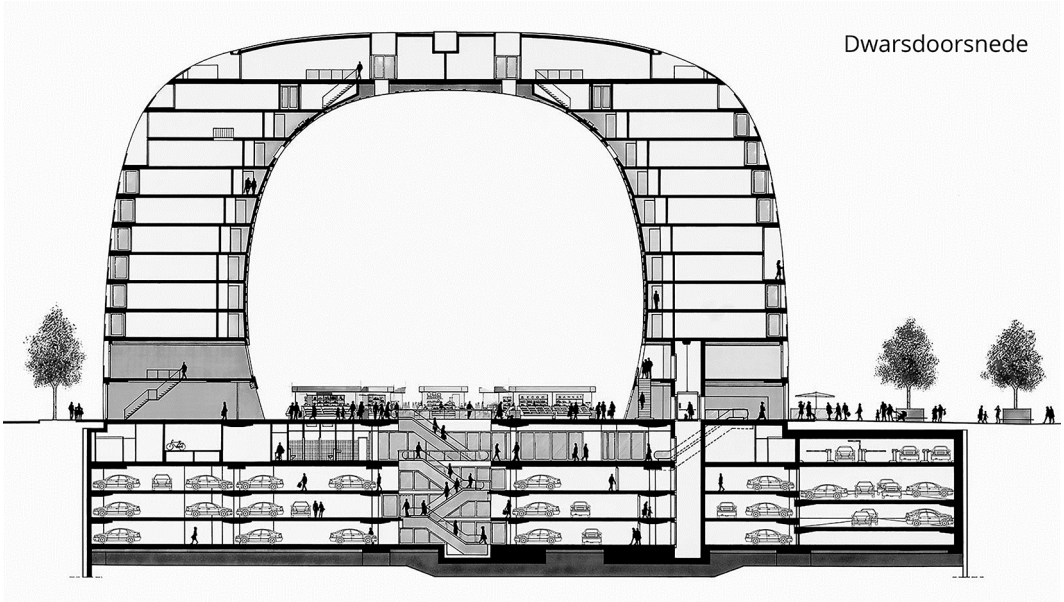

Bekijk afbeelding 1 en de dwarsdoorsnede op figuur 3.
Winy Maas draagt met zijn ontwerp een oplossing aan voor alle drie de kwesties – wonen, parkeren en overdekt winkelen – en houdt daarbij ook rekening met de hoge grondprijs.

2p **3** Beschrijf:
- de oplossing die Winy Maas in zijn ontwerp aandraagt voor de drie kwesties, en
- leg uit dat zijn oplossing rekening houdt met de hoge grondprijs.

Als je de hal binnengaat zie je een enorme afbeelding op het gewelf, zoals te zien op afbeelding 2 en 3. Afbeelding 4 is een detail.
Dit werk, *Hoorn des overvloeds,* is ontworpen door Arno Coenen en Iris Roskam. Het is een overweldigend beeld van 'ultieme verleiding'.

3p **4** Noem drie aspecten van de voorstelling die bijdragen aan dit beeld van 'ultieme verleiding'.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

De enorme afbeelding in de Markthal doet denken aan plafondschilderingen uit de barok. Op afbeelding 5 zie je zo'n plafondschildering in een kerk in Rome.

In de Markthal is een vorm van ruimtesuggestie toegepast die doet denken aan die van barokschilders. De ruimte lijkt daardoor enorm.
Vergelijk afbeelding 3 en 5.

2p **5** Beschrijf twee overeenkomsten in de manier waarop een diepe ruimte is gesuggereerd.

In de barokkerk (afbeelding 5) is recht onder de plafondschildering één plek op de vloer gemarkeerd waar je als beschouwer moet gaan staan om het maximale effect van de schildering te ervaren.

2p **6** Leg uit:
- waarom juist op deze plek het effect van de plafondschildering maximaal is.
- waarom een dergelijke markering niet nodig is bij de afbeelding in de Markthal.

Ook de barok wil verleiden en indruk maken op de beschouwer. Op afbeelding 6 zie je een detail van de schildering in de kerk in Rome, met virtuoze licht-donkereffecten.

Bekijk afbeelding 6.

3p **7** Beschrijf:
- nog twee kenmerken waarmee de barokke schildering hier indruk maakt op de beschouwer, en
- geef de reden waarom de katholieke Kerk de gelovigen op deze wijze wilde verleiden.

De afbeelding in de Markthal bestaat uit 4500 vierkante aluminium platen waarop de voorstelling is geprint. Het lijkt alsof er één enorme foto is gemaakt, maar het geheel is samengesteld uit beelden die met hulp van de computer zijn opgebouwd.

2p **8** Leg uit waarom bij dit werk het gebruik van de computer voor de hand ligt. Doe dit aan de hand van twee mogelijkheden van de computer.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Op de architectuur kwam ook kritiek. Een journalist schreef dat de Markthal niet uitnodigend is om naar te kijken en "pas 's avonds visueel tot leven komt". Op afbeelding 7 zie je hoe de hal er dan uitziet.

Bekijk afbeelding 1 en 7.

2p **9** Geef twee argumenten die de kritiek van de journalist dat de Markthal "pas 's avonds visueel tot leven komt" ondersteunen.

Mooi en ijdel

Vragen bij afbeelding 8 tot en met 11

Op afbeelding 8 zie je een schilderij uit 1598 van de Italiaanse kunstenaar Caravaggio. Een jongeman kijkt naar zijn spiegelbeeld in het water.

Bekijk afbeelding 8.
De suggestie van spiegelen wordt versterkt door de vormgeving. De weerspiegeling is bijvoorbeeld donkerder van kleur dan de jongen zelf. Ook de compositie versterkt de suggestie van spiegelen.

2p **10** Leg met twee voorbeelden uit hoe de **compositie** dit spiegel-effect versterkt.

De jongen op het schilderij is Narcissus, een figuur uit de Griekse mythologie. Hij was zo mooi dat zowel jongens als meisjes verliefd op hem werden, maar hij beantwoordde die liefde nooit. De goden straften hem toen hij, tijdens de jacht, verkoeling zocht bij een bron. In het water zag hij voor het eerst zijn spiegelbeeld, waarop hij tot over zijn oren verliefd werd. Maar hij kon zijn spiegelbeeld natuurlijk niet omhelzen en hij stierf uiteindelijk van verlangen.

Caravaggio laat de verliefdheid van Narcissus goed zien. De blik van de jongen is bijvoorbeeld vol verlangen op de spiegeling gericht.
Bekijk afbeelding 8.

1p **11** Beschrijf nog een aspect van het schilderij dat het verlangen van Narcissus verbeeldt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Caravaggio was een van de meest invloedrijke schilders van de Italiaanse barok. In het schilderij op afbeelding 8 paste hij op een virtuoze manier verkortingen toe in de figuur van Narcissus. Maar Caravaggio werd vooral beroemd door de manier waarop hij het licht kon weergeven.
Bekijk afbeelding 8.

2p **12** Geef aan op welke nieuwe manier hij hier licht weergeeft. Leg daarna uit dat hiermee een effect werd bereikt dat in de barok vaak werd nagestreefd.

Op afbeelding 9 zie je *Echo en Narcissus* uit 1903 van de Engelse schilder John Waterhouse. Echo is een nimf die Narcissus probeert te verleiden.

Waterhouse schildert net als Caravaggio het moment waarop Narcissus verliefd wordt op zijn spiegelbeeld. Maar de voorstelling van afbeelding 9 is anders en daarmee krijgt het schilderij een andere inhoud.
Vergelijk afbeelding 8 en 9.

2p **13** Beschrijf:
- een fundamenteel verschil in **voorstelling** tussen beide schilderijen en
- het inhoudelijke verschil tussen beide schilderijen.

Op afbeelding 10 zie je een schilderij uit 2013 van de Grieks-Australische kunstenaar Michael Zavros.

Het schilderij heeft bijna dezelfde opzet als Caravaggio's Narcissus en kan gezien worden als een hedendaagse variant daarop.

2p **14** Noem een aspect van de **voorstelling** en een aspect van de **vormgeving** waaruit je kunt afleiden dat het een hedendaags schilderij is.

Bekijk afbeelding 10.
Het schilderij van Zavros kan postmodern genoemd worden.

2p **15** Geef twee argumenten waarom dit werk postmodern genoemd kan worden.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

In de psychologie wordt iemand die voornamelijk met zichzelf bezig is narcistisch of een narcist genoemd. Een narcist is egoïstisch en vaak gericht op zijn uiterlijk.

Het schilderij op afbeelding 10 heeft als titel *Bad Dad* (*Slechte vader*). Deze titel stuurt de betekenis van het schilderij.

2p **16** Geef een interpretatie van het schilderij op basis van:
- de titel *Bad Dad,* en
- een verwijzing naar Narcissus.

Bad Dad is een zelfportret. Zavros schilderde zichzelf.
Bekijk afbeelding 10.

1p **17** Ben je van mening dat dit gegeven de narcistische lading van het werk versterkt of juist afzwakt?
Geef een argument voor je mening.

Op afbeelding 11 zie je een portret van Justin Bieber. In eerste instantie lijkt het of iemand de popster gefotografeerd heeft, maar het is een selfie
Bekijk afbeelding 11.

1p **18** Geef aan waaraan je kunt zien dat Bieber zelf de foto maakt.

Bieber kan hier een hedendaagse Narcissus worden genoemd.
Bekijk afbeelding 11.

2p **19** Bespreek twee aspecten van de **voorstelling** die naar de mythologische Narcissus verwijzen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Vragen bij afbeelding 12 tot en met 16

Op afbeelding 12 zie je het schilderij *Het Slapend Meisje* (1657) van de schilder Johannes Vermeer. De jonge vrouw zit aan een tafel bedekt met een oosters tapijt. Op de tafel staan onder meer een schaal met fruit en een karaf.

In de zeventiende eeuw nam in Nederland de welvaart sterk toe onder andere door de bloeiende handel met het Verre Oosten. Veel burgers werden rijk. Het schilderij op afbeelding 12 toont het interieur van een rijke burger.

Bekijk afbeelding 12.
Alleen al uit het interieur en de inrichting kun je afleiden dat deze burger rijk was.

4p **20** Noem:
- twee voorbeelden van het interieur waaruit je die rijkdom kunt afleiden, en
- geef bij elk voorbeeld aan waarom het duidt op rijkdom.

Let op: laat het meisje buiten beschouwing.

Vermeer was in zijn eigen tijd al beroemd om zijn meesterlijke schildertechniek. Hij toonde zijn kunnen in dit schilderij onder meer in de weergave van het tapijt.

Het tapijt op afbeelding 12 was voor Vermeer een echte uitdaging om te schilderen.

3p **21** Noem drie verschillende aspecten van dit tapijt die een uitdaging vormen voor de schilder als hij het levensecht wil weergeven. Geef voor elk aspect aan waarom.

Op afbeelding 13 zie je de ontvangstruimte met reusachtige koepelschildering van bioscoop Tuschinski in Amsterdam. De bioscoop werd in opdracht van Abraham Tuschinski gebouwd en in 1921 geopend. Tuschinski wilde een "filmpaleis voor de burger" oprichten.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Bekijk afbeelding 13.
De term 'filmpaleis' is een passende omschrijving voor deze bioscoop, waarvan het interieur doet denken aan het interieur van een paleis.

4p **22** Noem:
- drie aspecten van afbeelding 13 die doen denken aan een paleisachtig interieur, en
- leg uit dat een dergelijk interieur inhoudelijk een passende entree vormt voor een bioscoop.

Het ontwerp voor de wanddecoraties, het tapijt en de koepelschildering is van de Nederlandse architect en ontwerper Jaap Gidding. Gidding was een vernieuwer die verschillende stijlen uit zijn tijd samenbracht in zijn ontwerpen. Het tapijt is overwegend in art deco, en de koepelschildering is een voorbeeld van art nouveau.

Bekijk afbeelding 13.

2p **23** Geef twee kenmerken van art nouveau die je ziet in de koepelschildering.

Op afbeelding 14 zie je *Liquid* (2014), een kunstwerk van de Azerbeidjaanse kunstenaar Faig Ahmet. Hij ontwerpt tapijten op de computer en laat die vervolgens in wol uitvoeren door tapijtknopers uit zijn geboorteland. Ahmets kunstwerken zijn gebaseerd op traditionele oosterse tapijten.

Bekijk afbeelding 14.
Ahmet zet in zijn kunstwerk enerzijds een oosterse traditie voort, anderzijds wil hij die traditie doorbreken door erop te variëren.

2p **24** Geef voor het kunstwerk **als geheel** twee voorbeelden waaruit de voortzetting van oosterse traditie blijkt.

Over de oosterse traditie zegt Ahmet: "De oosterse traditie is heel sterk. Ze is heel rijk maar tegelijk ook heel star – te star voor de toekomst."

De titel *Liquid* kun je vertalen als vloeibaar of vloeistof. Dit zie je terug in de vormgeving van het tapijt.

2p **25** Verklaar de titel van het kunstwerk aan de hand van:
- de vormgeving en
- het citaat van de kunstenaar.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Op afbeelding 15 en 16 zie je werk van het Nederlandse kunstenaars- en ontwerperscollectief We Make Carpets (Wij maken tapijten). Het collectief maakt tapijten van makkelijk verkrijgbare alledaagse producten, zoals pleisters, cocktailprikkers en bakstenen.

Op afbeelding 15 zie je *Umbrella Carpet 2*. Afbeelding 16 toont een detail. Dit wandtapijt werd oorspronkelijk gemaakt voor de etalage van warenhuis de Bijenkorf. Het is samengesteld uit verschillende papieren ijsparasolletjes, van het type dat je ziet op figuur 4.

figuur 4

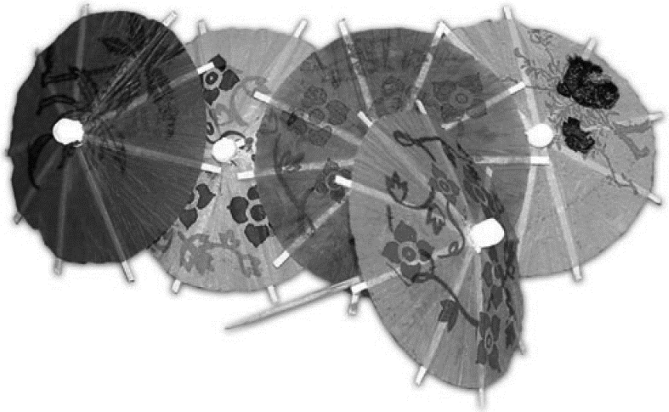

Bekijk afbeelding 15 en 16, en figuur 4.
Het collectief wilde een verrassend en spectaculair tapijt maken. De ontwerpers maakten gebruik van de kenmerkende eigenschappen van het ijsparasolletje om dit doel te bereiken.

2p **26** Noem:
- twee kenmerkende eigenschappen van het ijsparasolletje, en
- geef per kenmerkende eigenschap aan welk spectaculair effect daarmee wordt bereikt (in dit tapijt).

Umbrella Carpet 2 was in 2016 te zien op de tentoonstelling *Dream out Loud (Hardop dromen)* in het Stedelijk Museum Amsterdam. Op deze tentoonstelling was werk te zien van ontwerpers die de aandacht wilden vestigen op allerlei sociale en ecologische problemen.

Volgens het museum nemen aan deze tentoonstelling kunstenaars deel die "hardop dromen over een betere wereld".

1p **27** Ben je van mening dat deze omschrijving van het museum past bij *Umbrella Carpet 2* van het collectief? Ondersteun je antwoord met een argument.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Vragen bij afbeelding 17 tot en met 23

Op afbeelding 17 zie je een Hummel-beeldje, genoemd naar de oorspronkelijke ontwerpster: zuster Maria Hummel. Haar jeugd op het platteland vormde de belangrijkste inspiratiebron voor het ontwerpen van deze porseleinen beeldjes, met voorstellingen van jongetjes omringd door dieren, meisjes met rieten mandjes, zingende kinderen, et cetera.

Afbeelding 17 geeft, in plaats van een levensechte weergave, een beetje een sentimenteel beeld van een boerenjongetje met twee biggetjes.

3p **28** Noem drie aspecten die bijdragen aan deze sentimentele uitstraling.

Op afbeelding 18, 19 en 20 zie je een kunstwerk uit 1988 van de Amerikaanse kunstenaar Jeff Koons. Hij baseerde zijn ontwerp voor dit kunstwerk op zo'n decoratief Hummel-beeldje. Hij liet een houtbewerker het ontwerp uitvoeren op groot formaat.

Het kunstwerk van Koons is weliswaar gebaseerd op zo'n decoratief beeldje uit de Hummel-serie, maar de voorstelling is nogal ongewoon: die wekt vervreemding op.

2p **29** Beschrijf twee aspecten van de voorstelling die deze vervreemding veroorzaken.

De titel van het kunstwerk is *Ushering in Banality*, wat 'aanzet geven tot het banale' betekent. Je kunt het woord banaal uitleggen als supersimpel, tegen het vervelende aan.

Bekijk afbeelding 18 en 19.
Koons laat dit 'banale' onder andere tot uitdrukking komen in de manier waarop het beeld beschilderd is.

2p **30** Toon met twee concrete voorbeelden aan dat de beschildering van het beeld banaal te noemen is.

Koons: "De big [Ushering in Banality] staat in de traditie van de barok, zoals al mijn werk, omdat dit werk het publiek wil verleiden. (…) Het is een heel vanzelfsprekend en herkenbaar beeld. Je wilt het aanraken, je wordt ernaar toegetrokken, het krijgt haast een religieuze geur."

Koons verwijst in dit citaat naar een kenmerk van kunst uit de barok, namelijk verleiden en imponeren. Toch heeft Koons met zijn kunst een ander doel voor ogen dan de katholieke Kerk had ten tijde van de barok.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

Bekijk afbeelding 18 en 19.

2p **31** Leg uit:
- op welke **manier** Koons de beschouwer verleidt met dit kunstwerk, en
- welk doel hij beoogt met dit verleidelijke kunstwerk binnen de kunstwereld.

> Het Stedelijk Museum Amsterdam kocht het beeld in 1988 aan. Dat leidde destijds tot veel verontwaardiging. Een criticus vond het een "uitvergrote replica van een mierzoete snuisterij op het dressoir van tante Annie".

De criticus keurt het werk duidelijk af. Zijn uitspraak is gebaseerd op een bepaalde opvatting over wat kunst is, een opvatting die tegengesteld is aan de visie van Koons op kunst.

1p **32** Leg aan de hand van het citaat uit welke opvatting de criticus over kunst heeft.

Op afbeelding 21 zie je een werk van de Amerikaanse kunstenaar Paul McCarthy. Deze *Inflatable Pigs* (*Opblaasbare varkens)* waren met andere metershoge opblaassculpturen in 2009 te zien op een tentoonstelling in Utrecht.

Het beeld op afbeelding 21 lijkt in eerste instantie op een attractie voor een pretpark: een soort springkussen of reclame-object. Maar het is onmiskenbaar bedoeld als kunstwerk.

2p **33** Leg aan de hand van de **voorstelling** uit dat het hier een kunstwerk betreft.

Geef aan welke term het best van toepassing is op de *Inflatable Pigs*.

1p **34** Het werk op afbeelding 21 is een voorbeeld van
- **A** constructivisme.
- **B** een installatie.
- **C** een performance.
- **D** land art.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.

De Belgische kunstenaar Wim Delvoye zette in 2004 in China een Art Farm (Kunstboerderij) met varkens op. De varkens groeien daar op en worden goed verzorgd. Delvoye tatoeëert dan hun huid met allerlei voorstellingen en patronen. Als een varken uiteindelijk doodgaat, wordt zijn huid als kunstwerk verkocht of wordt het dier opgezet.

Op afbeelding 22 zie je Delvoye die zijn varkens verzorgt. Zijn kunstproject draagt bij aan de discussie over het gebruik van dieren in kunst. Sommigen zijn van mening dat de dieren schade lijden, anderen zien ook positieve gevolgen.

2p **35** Bespreek een negatief en een positief gevolg van dit project voor het welzijn van de varkens.

Op afbeelding 23 zie je een opgezet varken van Delvoye met een tatoeage van Sneeuwwitje en haar prins tegen een patroon van het modemerk Louis Vuitton.
Je kunt stellen dat Delvoye met het varken op afbeelding 23 spot met de gevestigde kunstwereld.

2p **36** Geef hiervoor twee argumenten.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.sslleiden.nl.